

ФРЕЙМ-СВАРКА У МОВЛЕННЄВІЙ ІНТЕРАКЦІЇ МОВЦІВ (на матеріалі прозових творів І. Нечуя-Левицького).

Ілона РОМАНЮК (Одеса, Україна)

У статті досліджується специфіка фреймового моделювання стереотипної ситуації сварки між мовцями у процесі інтерактивного спілкування.

In the article the specific of frame design of a stereotype situation of quarrel is investigated between communicants in the process of interactive intercourse.

Поняття фрейму було введено М. Мінським у 1974 р. із метою дослідження штучного інтелекту. "Людина, яка намагається пізнати нову для себе ситуацію або по-новому поглянути на вже звичні речі, обирає зі своєї пам'яті деяку структуру даних (образ), який називається фреймом із таким розрахунком, щоб шляхом зміни в ньому окремих деталей зробити його придатним для розуміння більш широкого класу явищ або процесів" [7: 7].

У лінгвістичній літературі пропонуються такі визначення поняття *фрейму*: "структура даних для представлення стереотипної ситуації" [7: 7]; "структура, що репрезентує стереотипні ситуації у свідомості людини і призначена для ідентифікації нової ситуації, що ґрунтується на ситуативному шаблоні" [2: 88]; "не є "шматками" знання, що виділяються довільно" [4: 16]; певна "конструкція знання" [12: 54]; автори "Краткого словаря когнитивних термінів" подають таке визначення: "організація уявлень, що зберігаються в пам'яті (людини або комп'ютера) плюс організація процесів обробки й логічного виведення, що оперують цим сховищем (евристична або імплементаційна інтерпретація). Фрейм є структурою даних для представлення стереотипних ситуацій, особливо при організації значних обсягів пам'яті" [11: 397-398].

Отже, фрейм – це відповідна інформаційна структура даних (сукупність знань), які закладені у свідомості людини, як її попередній досвід, для представлення стереотипної ситуації або під час сприймання нових подій, явищ об'єктивної дійсності. Фреймове моделювання стереотипних ситуацій, зокрема ситуації сварки, лишилися поза увагою лінгвістів. Цим і пояснюється *актуальність* нашого дослідження.

Метою статті є встановлення ролі фреймового моделювання стереотипної ситуації сварки між мовцями у процесі інтерактивного спілкування на матеріалі прозових текстів І. Нечуя-Левицького. Мета передбачає реалізацію таких *завдань*: 1) систематизувати і узагальнити погляди лінгвістів щодо поняття фрейму; 2) схарактеризувати основні типи фреймів; 3) встановити специфічні особливості фрейму-сварки у діалогічному мовленні мовців на матеріалі прозових текстів І. Нечуя-Левицького; 4) окреслити межі подальшого дослідження.

Складниками фреймів можуть вважатися концепти. Під концептом розуміємо "подкатегорію інформативності, конденсоване втілення змісту тексту, яке виходить з авторського задуму, інтерпретоване адресатом" [10: 324].

А. Вежбицька розрізняє концепт-мінімум (неповне значення смислу слова) та концепт-максимум (повне значення смислу слова) і енциклопедичний додаток (доповнення). Фрейм є складником концепту або способу його структурації; водночас концепт може визнаватися складником фрейму [6: 198]. Отже, спостерігаємо зближення поняття "фрейм" з поняттям "концепт".

Н.Н. Болдирев зазначає, що в аспекті зближення з концептом, фрейм розглядається у два способи: 1) як певний тип концепту і 2) як один із способів структурації змісту концептів. Так, фрейм як один з типів концептів виділяється на основі критеріїв характеру змісту та ступеня абстракції, згідно з цим підходом, поряд з фреймом розглядають конкретно-чуттєвий образ, уявлення, схему, поняття, прототип, пропозиційну структуру, сценарій [6: 197]. Т.В. Луньова стверджує, що за спостереженнями, найбільш поширеним у сучасних дослідженнях є застосування поняття "фрейм" саме для моделювання концептів [6: 197]. Також дослідниця зазначає, що поняття фрейму дозволяє змоделювати концептуальні ситуації та відповідні текстові ситуації як більш складні порівняно з концептами ментальні утворення [6: 199].

А.П. Бабушкін підкреслює, що "концепт-фрейм імплікує комплексну ситуацію; його можна зіставити з "кадром", у рамки якого потрапляє все, що є типовим та суттєвим для певної сукупності обставин" [1:55].

Н.Н. Болдирев зазначає, що "фрейм – об'ємний, багатокомпонентний концепт, який є "пакетом" інформації, знання про стереотипну ситуацію" [3: 37], тому поняття "фрейм", "концепт", "ситуація" тісно пов'язані між собою.

Д. Міллер, Ю. Галантер, К. Прибрам [2003] слідом за М. Мінським розрізняють два типи фреймів: 1) динамічні – відображають послідовність подій. Їх поділяють на: а) сценарії – послідовний опис стандартних, типових ситуацій як набір сцен й елементарних дій та б) плани, що встановлюють логічні зв'язки причин і наслідків між сценаріями; 2) статичні фрейми – описують стан [11: 400].

Ч. Філмор вводить поняття *фрейму інтерпретації*, який активується у свідомості адресата у процесі сприймання тексту. При цьому фрагмент тексту, який сприймається, зіставляється з інтерпретаційним фреймом вже закладеним у пам'яті людини [10: 241]. Також існують і *фрейми взаємодії* (підкреслене автором – І.Р.), тобто "структури репрезентації знань, схема мовленнєвої взаємодії комунікантів" [10: 333].

На думку М. Мінського, рівнями когнітивної структури тексту є поверхнево-синтаксичний фрейм (знання про синтаксичну структуру, порядок слів, прийменникові зв'язки), поверхнево-семантичний фрейм (значення слів, які позначають подію, і відношення між актантами, сірконстантами та предикатом), тематичний фрейм, пов'язаний із темою, портретами, оточенням; і фрейм оповіді (наративна схема, що представляє загальні моделі сюжетів, фокус уваги оповідача і т. ін.) [11: 397].

С.Д. Кацнельсон [1988], J.A. Fodor [1980], А. Раівіо [1986] розглядають фрейм як структуру, у якій паралельно використовуються вербальні та невербальні типи інформації з огляду на те, що невербальні форми завжди можуть бути організовані через вербальні [11: 398].

Фреймове моделювання ситуації *сварки* дозволяє передати повну інформацію про стереотипну сварку між мовцями, тобто форму побутового конфлікту. Проявом побутового конфлікту є сварка, яка "має характерну етнокультурологічну специфіку; вона засвоюється носіями мови на безсвідомому рівні разом з системою рідної мови" [9: 259].

Розглянемо мовний матеріал:

– *Не міг подождати зайвої години! А ми трохи не одубли в себе під дверима. Що це за напасть? Трохи не запагубив нас. Мій перший чоловік було жде мене до білого дня, а ти заліз в подушки та й хрпеш. Я до цього не звикла. Мене всі завжди ждали доти, доки я вернусь з гостей; мене зустрічали з світлом, – репетувала Люба.*

– *То вертайся у свій час! Ти вередлива й без міри самолюбна. Тобі нічого не кажи, слухай тебе в усьому, тоді ти будеш добра. Ти ладна командувать в домі, ніби якийсь фельдмаршал. Мені вже остогидли твої вереди, остогидло тебе за все тільки хвалить. Та й швендяти тобі без мене не личило б.*

– *Але ж з нею мати ходила. Не сама ж вона швендяла, – обізвалась стара, – та й ми були в гостях в порядних людей, в Кандиб.*

– *Цебто в тієї навіженої Меласі? Я так і вгадував. Я її в потилицю витурлю, як вона лізтиме сюди, – кричав Елпідифор.*

– *А я її запрошу і впушу! не вважатиму на твій загад! Ти маєш своїх гостей, а я маю право приймать своїх! – гукала Люба [8: 435].*

Сварка відбувається між чоловіком і жінкою, мотивом якої є те, що дружина запізнилась додому. К.Ф. Седов зазначає, що вагомим чинником виникнення сварки є соціально-психологічна близькість комунікантів, тобто у сварці беруть участь мовці, які, як правило, добре відомі один одному [9: 260]. Чоловік знаходиться у роздратованому, збудженому стані. У сварку вступає ще мати жінки і намагається її захистити. Діалог має негативне спрямування, оскільки репліки мовців насичені мовленнєвою агресією. Сварку провокує докір жінки про те, що чоловік ліг спати, не дочекавшись її, а вона ледь не змерзла, стукаючи у двері. Такий мовленнєвий напад провокує відповідну реакцію мовця і сварка досягає кульмінації. Тому основним концептом, який лежить в основі фреймового моделювання

діалогу є концепт *агресія*. Ця агресія виражається за допомогою відповідних мовних і позамовних складників. Мовлення мовців насичене розмовними елементами: *одубли, остогидло, вереди, швендяти, витурлю*, які мають негативно-оцінне спрямування і надають мовленню емоційно-негативного забарвлення. Лексичні засоби, інтонаційні (питальні, окличні конструкції), тон мовлення мовців: *репетувала Люба, кричав Елпидифор*) створюють негативний тон реплік мовців й атмосферу всього комунікативного процесу.

Або:

Баба вибігла з хати й крикнула через сінешній поріг на невістку:

– *Нащо ти ото визбирала мою пшеницю?*

– *На те, щоб твої кури швидше виздихали і вищезли з мого двора, – одказала Оришка.*

– *Бач, яка в тебе іродова душа! А я думаю, чого то мої кури худі, як тхори, а твої такі ситенькі, як ти, невісточко. Надбала ти тіла на нашому хлібі, і твої кури надбали ситі, ледве вже ходять по дворі.*

– *Я й од батька принесла на собі багато тіла, а оце в вас воно опадє з мене, через вашу гризню та лайку, – кричала Оришка на весь двір [8:239].*

Діалог є негативним, спонтанним. В основі діалогу лежить концепт агресії тощо. Сварка відбувається між невісткою і свекрухою. Своє незадоволення ситуацією мовці відтворюють через мовні засоби. Невістка звертається до свекрухи на *ти*, що вже свідчить про неповагу до неї. Свекруха до невістки звертається *невісточка*, але зменшено-пестливий суфікс *-очк-* замість свого первинного позитивного спрямування надає звертанням негативної оцінки; розмовні елементи типу *виздихали, іродова душа, гризня* є грубими і стилістично зниженими, створюють конфліктну атмосферу у діалогічному мовленні мовців. Основна емоційна роль припадає як на лексичні засоби мовлення, так і на інтонаційні (оклична конструкція, тон Оришки – *вона кричить*).

Розглянемо мовний матеріал наступного діалогу:

– *Ти хочеш, щоб твоя дочка вбиралась, як старчиха, зосталась старою дівкою? Це безглуздя! – репетувала Балабушиха.*

– *Хто ж цього хоче? Але мені здається, що можна вийти заміж і без атласної сукні, – обіззався Балабуха.*

– *Еге! спробуй вийди заміж в пістрьовій сукні! – сказала Балабушиха.*

– *Мені заміж не виходити, а Настю ніхто ж не вбирає в пістрю. Справ для неї якусь дешевишу сукню, сама вберись в стару; хіба ж в тебе мало суконь?*

– *Ти хочеш занапастити вік своїй дитині, хочеш заперти її в монастир! Ти нас хочеш поробити черницями, прохачками! – репетувала Балабушиха.*

Балабуха махнув рукою й втік в кабінет [8: 311].

У процесі комунікації роль ініціатора суперечки належить Балабушисі. Діалог є конфліктним. Балабушиха своїми аргументами намагається вмовити чоловіка, але їй це не вдається. Її мовлення є агресивним (*вона репетує*), насичене окличними конструкціями, які передають обурення порадами Балабухи. Балабуха розуміє, що з жінкою сперечатися немає сенсу і просто йде від розмови " *втік в кабінет* ", використовуючи жест " *махнув рукою* ", який свідчить про небажання вести далі розмову, так би мовити прояв пасивної агресії. Мовлення є спонтанним, побудоване правильно і не створює незручностей у комунікативному процесі.

Не менш цікавим є діалог повісті "Кайдашева сім'я", як-от:

– *Хто це порозкидав сміття? – спитала Мелашка в Мотрі.*

– *Я розкидала: не мети свого сміття під мою призьбу, бо я тебе ним колись нагодую, – сказала з злістю Мотря.*

– *А зась! Не діждеш ти мене сміттям годувати. Нагодуй свого Карпа, – сказала Мелашка і почала змитати сміття до купи до порога.*

– *Не мети до порога, бо мені треба через поріг ходити! – ляснула Мотря.*

– *Авжеж, велика пані. Покаляєш, княгине, золоті підківки, – сказала Мелашка.*

– *Не мети до порога, бо візьму тебе за шию, як кішку, та натовчу мордою в сміття, щоб удруге так не робила, – сказала Мотря.*

Мотрині слова були дуже докірливі. Мелашка спалахнула од сорому.

– А ти, **паскудо!** То ти смієш мені таке говорити? Хіба ти моя свекруха? Ти думаєш, що я тобі мовчатиму? – розкричалася Мелашка. – То ти мене вчиш, як малу дитину? Ось тобі, ось тобі!

[...]

– То це ти так! То це та, що од свекрухи втікала?

– Ти мені не свекруха, а я тобі не невістка. Я од тебе не втікати і мовчать тобі не буду. Ось тобі на, ось тобі на! [8: 409].

Діалог є конфліктним, негативним. Сварка відбувається між невістками Кайдашихи. Агресивні стосунки і провокують виникнення конфліктної ситуації. У мовленні Мелашки наявні лайливі інвективні слова типу *морда*, *паскуда* (погана, підступна, мерзенна людина), які є грубими, зневажливими та репрезентують не тільки емоційний стан мовців, але й їхні почуття, що передають знервований, збуджений стан мовців, результатом якого є афект. Такі інвективні утворення надають мовленню емоційно-негативного забарвлення. Розмовне слово *покаляєш* (забрудниш) надає мовленню розмовності, невимушеності й спонтанності, що є характерним для ситуації сварки між мовцями. Невербальна дія Мелашки (*розкидає сміття*) лише підсилює конфліктну ситуацію. Окличні, питальні конструкції, тон Мелашки (*розкричалася*) передають негативний конфліктний характер інтерактивному спілкуванню мовців. Або:

– Якби ззамолоду **не розтринькали** силу грошей за границею, отам по Парижах та Лондонах, зараз після того, як ми побрались, то й було б чим платити за оці **витребеньки**. І в банку не мали б довгу, – обізвавсь Андріян Кирилович з досадою після другої потрапи.

– А хіба ж я сама їздила по Парижах та Лондонах! Адже ж і ти **тинявся** зо мною і марнував гроші незгірше мене, – промовила жінка з злістю.

– Якби не ти, я сидів би вдома та й не рипавсь. Я тебе слухав, то й **швендяв** вкупі з тобою по всіх-усюдах, куди тобі тільки було замандюриться: чи в Рим, чи в Мадрид, чи в якесь **дурне** Толедо та **дурну** Гренаду. Адже я не на свої гроші їздив, а на твої й по твоїй волі, а не по своїй!

– А певно, не на свої гроші, бо в тебе було завсіди порожньо в кишенях: небагато надбав грошей на своїй службі, – обізвалася Текля Опанасівна.

– Нехай я недбайливий! Але я ніколи не гайнував надбання так безглуздо, як ти з Меласею, от хоч би й теперечки на оті п'ять хур якогось непотрібу я орю, молочу, збираю пашиню, а ви вдвох тільки безглуздо споживаєте моє надбання, – сказав батько [8: 312-313].

Діалог представляє собою взаємні докори (сварку) між чоловіком і жінкою. Чоловік є ініціатором сварки, оскільки перший починає дорікати жінці в тому, що вона багато витрачає грошей. Діалог є агресивним, про це свідчить інтонація жінки (*промовляє з злістю*) та окличні конструкції. У мовленні мовців використані розмовні елементи типу *не розтринькати*, *витребеньки*, *тинявся*, *швендяти*, *дурно*, які несуть у собі негативно-оцінну семантику і надають мовленню комунікантів природності, спонтанності та відповідного емоційно-експресивного забарвлення.

Отже, у результаті дослідження ми дійшли таких **висновків**: 1) фрейм – це відповідна інформаційна структура даних (сукупність знань), які закладені у свідомості людини, як її попередній досвід, для представлення стереотипної ситуації або під час сприймання нових подій, явищ об'єктивної дійсності; 2) фрейми поділяються на два типи: динамічні, які у свою чергу поділяються на сценарії та плани, і статичні. Існують фрейми інтерпретації, взаємодії; 3) фреймове моделювання ситуації **сварки** у прозових текстах І. Нечуя-Левицького дозволяє передати все, що є типовим і суттєвим для певної сукупності обставин, тобто передати інформацію про мовців, про використання комунікантами відповідних мовних засобів як мовних, так і позамовних, про концепт, який лежить в основі певної ситуації, про причини виникнення сварки та дії мовців, які моделюють цю ситуацію; 4) у подальшому дослідженні варто було б звернути увагу на сварку як мовленнєвий жанр.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка. – Воронеж: Изд. Воронеж. гос. ун-та, 1996. – 104 с.

2. Бачевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики: Підручник. – К.: Видавничий центр "Академія", 2004. – 344 с.
3. Болдырев Н.Н. Когнитивная семантика: Курс лекцій по англ. филології. – Тамбов: Изд. Тамбов. ун-та, 2000. – 123 с.
4. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация: Сб. работ / Составление В.В. Петрова: Пер. с англ. яз. под ред. В.И. Герасимова: Вступ. ст. Ю.Н. Караулова, В.В. Петрова. – М.: Прогресс, 1989. – 310 с.
5. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. – К.: Либідь, 2001. – 224 с.
6. Луньова Т.В. До питання про епістемологічні основи використання поняття "фрейм" у сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики: Зб. наук. праць / Відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К.: Київський нац. ун-т імені Т. Шевченка, Логос, 2008. – Вип. 13. – С. 195-202.
7. Минский М. Фреймы для представления знаний: Пер. с англ. – М.: Энергия, 1979. – 152 с.
8. Нечуй-Левицький І.С. Зібрання творів у десяти томах. Прозові твори. – К.: Наукова думка, 1965-1968 рр.
9. Седов К.Ф. Ссора // Антология речевых жанров: повседневная коммуникация. – М.: Лабиринт, 2007. – С. 259-268.
10. Селиванова Е.А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации: Монографическое учебное пособие. – К.: Брама, Изд. Вовчок О.Ю., 2004. – 336 с.
11. Селиванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. – Полтава: Довкілля-К, 2008. – 712 с.
12. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. – Вип. XXIII. Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С.52-92.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Ллона Романюк – аспірантка кафедри української філології Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського.

Наукові інтереси: комунікативна лінгвістика.

МЕТОНІМІЯ В ДИСКУРСИВНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ МЕТАФОРИКИ АНГЛОМОВНОГО ЕКОНОМІЧНОГО ТЕКСТУ

Марина РОМАНЮХА (Запоріжжя, Україна)

В статье рассмотрена актуальная проблема определения границ исследовательского корпуса при изучении метафоры англоязычного медиадискурса, объяснена необходимость включения в корпус сращенных метафоро-метонимических высказываний

The article studies the relevant issue of defining the scope of research corpus in the field of metaphoric language of media, it is argued that the utterances combining metaphor and metonymy should be included in the corpus

Останні десятиліття позначені виправданим зростанням наукового інтересу до різних аспектів метафоричності медіадискурсу, наприклад вивчення прагматики політичної комунікації (А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов, А.П. Чудинов, И.М. Кобозева и др.). Вивчення економічної метафори в англійському медіадискурсі є не менш актуальним завданням сучасної лінгвістики та було намічено в роботі [2: 42]. При формуванні корпусу дослідницького матеріалу актуальним є визначення його меж стосовно семантики. Таким чином, метою даної роботи є обґрунтувати залучення метонімічних висловлювань до загального корпусу метафор медіадискурсу.

На перший погляд може здатися, що метонімія належить до найбільш вивчених питань сучасної лінгвістики. Однак це не зовсім так. Як відомо, при декодуванні метонімічних зворотів необхідно встановити природу зв'язку між буквальним та образним значенням слова: „metonymy ... has primarily a referential function, that is, it allows us to use one entity to stand for another” [10: 36]. Широко відомі моделі типових переносів, або „метонімічні формули” [5: 14], наприклад, NAME FOR A PRODUCT, PRODUCER FOR A PRODUCT, THE PLACE FOR THE EVENT, CONTROLLER FOR CONTROLLED і т.д. У мовному втіленні відбувається синтаксична компресія, яка на думку Ш. Баллі „є результатом недосконалої людського розуму, що виражається в поверхневому сприйнятті та недостатньому аналізі”. Метонімія за Ш. Баллі є „помилкою в аналізі сприйняття” [1: 222].

У сфері економіки та бізнесу актуалізуються, наприклад, такі формули метонімічного переносу: ANIMAL FOR THE COUNTRY (kangaroo bonds); PROFESSION FOR THE COUNTRY (matador bond, samurai bond, geisha bond); DISH FOR THE COUNTRY (sushi bond). Так, sushi bonds, samurai bonds не мають нічого спільного зі стравою або воїном, вони не вказують на приховану схожість, вони лише несуть стійку асоціацію за суміжністю з країною – у цьому випадку Японією. Так, кенгуру живуть тільки на одному континенті, тому